

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

7
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

7491
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 406 sahifa, 30-iyul, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'ZR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'ZR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Resp. Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'ZR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'ZR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'ZR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori

Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinova, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'ZR Tabiat resurslari vazirligi,
O'ZR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli
qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Green Economy Transition Strategy for Uzbekistan	6
Raekwon Chung , Chairman, Supervisory Committee for New Climate Innovation Center at TSUE	
Jahon Savdo Tashkilotiga a'zolikning dolzarb masalalari.....	8
Nodira Shotursunova , Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
"Yashil iqtisodiyot" dan "yashil taraqqiyot" sari.....	12
Shoyqulov Baxtiyor Bakirovich , t.f.n., dotsent	
Tadbirkorlik faoliyatida yuzaga keladigan risklarni sug'urtalashning mohiyati va xususiyatlari.....	16
Egamov Zoxid Baxtiyarovich , bosh mutaxassisi	
Unleashing the Potential of Human Capital for Green Development: Bridging the Gap between Environmental Sustainability and Skill Development.....	26
Muratova Muzayana , Teacher	
Анализ состояния применения механизма инновационного управления инфраструктурами нефтегазовых предприятиях в условиях глобальной потепление земли.....	34
Кучаров Абдор Сабиринович , профессор; Динара Нурмамад кизи Ишманова , доцент; Тю Константин Геннадьевич , соискатель	
Enhancing Methodology for Developing Professional and Communicative Skills of Future Economists in the Context of Teaching English and Green Economy	39
Nargiza Samandarova Muxammadovna , Teacher	
The Role of Higher Education in Shaping a Sustainable Green Economy.....	47
Ikromov Sayidolim , Teacher	
O'zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari.....	54
Rasulova Nigora Yusupovna , kafedra assistenti	
Qishloq hududlarini rivojlantirishda agroturizmning ahamiyati	58
Jontemirova Iroda Ikrom qizi , talaba	
Iqtisodiy rivojlanish yo'lida "Yashil iqtisodiyot" ning o'rni.....	61
Hamroyeva Sevinchbonu Hamroyevna , talaba	
O'zbekistonda yashil iqtisodiyot va yashil byudjetlashtirish tizimiga o'tishning ahamiyati.....	64
Raxmanov M. A. , tayanch doktorant	
Sustainable Globalization: Nurturing a Green Economy in Higher Education.....	68
Tukhtaeva Shakhnoza , Teacher	
Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishni investitsiyalar yordamida oshirish xususiyatlari.....	75
Bauyetdinov Majit Janizagovich , kafedra dotsenti; Djumaniyazov Ubbiniyaz Ismayl uli , tayanch doktoranti	
Qishloq xo'jaligi nisbiy samaradorligini baholash.....	79
Berkinov Bozorboy , iqtisodiyot fanlari doktori, professor; Qulmatova Sayyora Safarovna , PhD; Ruxsatova Rushana O'ktamovna , erkin tadqiqotchisi	
O'zbekiston Respublikasidagi yirik tijorat banklari kreditlash amaliyotining ekonometrik tahlil va natijalari	86
Kaxxarov Ulug'bek Xalmatovich , mustaqil izlanuvchi	
O'zbekistonda eksportni kreditlash mexanizmlarini yanada kengaytirish yo'nalishlari.....	97
G'aniyev Shaxriddin Abduvoxidovich , i. f. d., professor; Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich , i. f. d. (PhD)	
Tijorat banklarida iqtisodiy-matematik modellashtirish samaradorligini yanada oshirish usullari.....	102
Raxmanov Mexridin Sindarovich , kafedra dotsent v. b.	
Banklarda moliyaviy resurslarni boshqarishning ayrim rivojlangan mamlakatlar tajribasi.....	106
Ortiqov Uyg'un Davlatovich , kafedra dotsenti, i.f.n.	
Зарубежный опыт в области цифровизации цепочки поставок продуктов питания	115
Марданова Барно Асатуллоевна , докторант	
Environmental culture and building the ecosystem performance: An empirical analysis from Uzbekistan.....	119
Aziz Zikriyoev , PhD	
Kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatini oshirishda innovatsiya va raqamlashtirish bo'yicha xorij tajribasi.....	129
Kambarova Sh. M. i.f.b.f.d. PhD	

Xalqaro dividend siyosati tajribalarida "S&P 500 dividend aristocrats" amaliyoti va uni milliy fond bozorida qo'llash imkoniyatlari.....	134
Sherkuziyeva Nasiba Abrorovna , dotsent	
Yirik sanoat korxonalarida innovatsion menejmentni joriy etish asosida mehnat samaradorligini oshirish yo'llari	139
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich , i. f. b. f. d. (PhD), dotsent; Saotaliyeva Nozima Isomiddinovna , talaba	
Byudjetdan tashqari mablag'lari samaradorligini oshirishda davlat xaridlarining roli	147
Norov Akbar Ruzimamatovich	
O'zbekistonda sanoat kooperatsiyasi asosida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish jarayonlari tahlili	151
Egamberiyev Shuxrat Satimbayevich , i.f.f.d.(PhD)	
Aholining tadbirkorlik faolligini oshirishda oilaviy tadbirkorlikning roli	158
Xudayarova Maftuna Shavkatovna , tayanch doktorant	
Elektron tijoratni samarali tashkil etishda raqamli platformalarning yaratilish texnologiyasi	164
Karimova Shirin Zoxid qizi , tayanch doktorant	
Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish orqali aholi bandligini ta'minlash	168
Shakirova Nigora Axralovna , kafedra dotsenti v.b.	
Aglomeratsiya iqtisodiyoti – hududiy rivojlanini harakatlantiruvchi omili sifatida	172
Raximbayev Akmal Azatboyevich , mustaqil tadqiqotchi	
Overview of Environmental Management in Uzbekistan: A Comparative Analysis of Protected Areas and Waste Management.....	177
Mamadjonova Sarvinoz Sharifjonovna , PhD	
Obligatsiyalar bozorining paydo bo'lishi va uning iqtisodiyotga kapital jalb qilishdagi ahamiyati	182
Xushvaqov Islombek Muxammadi o'g'li , tayanch doktorant	
Iqtisodiy subyektlarga soliq yukini hisoblashning ahamiyati va zarurati.....	186
Abduturovov Jasurbek Nozimjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari.....	195
Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li	
Yangi O'zbekiston taraqqiyotida sug'urta munosabatlarini amalga oshirishning ahamiyati va zarurligi.....	199
Abdutarapova Dildora Farxodjon qizi , tayanch doktorant	
Assotsiativ qoidalar va bozor savatlarining tahlili	205
Sh. B. Rajabov; Sadinov Aziz Ziyadullayevich , 3 st year doctoral student	
Mamlakatda davlat soliq xizmati organlari soliq ma'muriyatchiligi faoliyati tahlili.....	210
Tashmuxeimedova Yayra , tadqiqotchi	
Exploring the Integration of Management and Marketing Strategies in Higher Education Institutions: Addressing Crucial Gaps for Enhanced Organizational Performance.....	213
Rakhimova Gulnoza , Teacher	
Особенности научной биографии художника Урала Тансыкбаева (на материале эпистолярного наследия).....	218
Искендир Аккуралай Абдиуалиевна , докторант	
Raqamli iqtisodiyot: milliy iqtisodiyot drayveri	222
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna , kafedra dotsenti; Berdiyeva Janonaxon Jahongir qizi	
Роль цифровизации туристической отрасли в повышении её экспортного потенциала страны	228
Суюнова Фотима Баходир кизи , базовый докторант	
Таргетирование инфляции в Узбекистане: предпосылки применения и первые итоги	233
Рашидов Рахимжон Искандарович , в.и.о доцента; Якубова Шамшинур Шухратовна , к.э.н., доцент, докторант (DSc)	
O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyati va uning barqarorligini ta'minlashda sug'urtaning o'rni	240
Nomozova Qumri Isoyevna , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent	
Tijorat banklarining investitsion jozibadorligini takomillashtirishning xorijiy davlatlar tajribalari.....	248
Nazarov Qilich Xolmuradovich , kafedra assistenti	
Bank moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda huquqiy mexanizmlarning o'rni	255
Akbarov Behzodhon Ulug'bek o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklarida muammoli aktivlarni boshqarishning dolzarb masalalari.....	262
Do'sanov Doniyor , magistr	

Tijorat banklarida raqamli texnologiyalarni joriy qilish xususidagi ilmiy-nazariy qarashlar	269
N. N. Ro'ziyev	
Exploring the Potential of Islamic Finance in Uzbekistan.....	277
Sattorova Nasiba G'anijon qizi, Teacher	
O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari faoliyatini tartibga solish tizimining zamonaviy holati.....	284
Murodova Dilnoza Choriyevna, PhD	
Kredit mexanizmini metodologik asoslarini takomillashtirish	288
Gadoyev So'hrob Jumakulovich, mustaqil tadqiqotchi	
Korxonalarda raqamli marketing vositalaridan foydalanish xususiyatlari.....	295
M. A. Saparova, talaba	
Приоритетные направления модернизации системы подготовки туристских кадров.....	299
Очилова Хилола Фармоновна, к.э.н., доцент	
Improving the use of competitive strategies in the management of sewing and knitting enterprises during green development	304
Vafoyeva Dilafruz, Teacher	
O'zbekistonda savdo xizmatlari sohasining rivojlanish tendensiyasi va istiqbollari	311
Xojiyev Elshod Yoqub o'g'li, katta o'qituvchisi, PhD	
O'zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy himoya qilishning zamonaviy statistik usullaridagi tahlili	316
Kutbitdinova Muhayyoxon Inoyatovna, tayanch doktorant	
O'zbekiston to'qimachilik sanoatida CRM strategiyalaridan foydalanish yo'llari	323
Xalilova Nafisa Komilovna, magistrant	
Ko'zi o'z shaxslarni ish bilan ta'minlashni qonunchilik vositasida tartibga solishdagi xorijiy tajriba	327
Usmonov Ziyodulla Ulmas o'g'li, tayanch doktorant	
Оптимизации операционной стратегии и повышение экономического потенциала хлопково-текстильных кластеров.....	334
Джурабаев Отабек Джурабаевич, доцент кафедры	
Необходимость управления активами и пассивами современными банками Узбекистана.....	341
Фаттахова Муниса Абдухамитовна	
Transport logistika xizmatini eksportni takomillashtirishga ta'siri	349
Jumabayeva Akmole Sheraliyevich, magistrant	
Цифровая валюта: возможные последствия вывода из обращения наличных денег	354
Бахромов Мирзаахмад Рустам угли, студент; Абдикаримова Динара Рустамхановна, научный руководитель, д. э. н. (DSc)	
Systematic mapping study of higher education in green development context.....	361
Asqarova Feruza Abdullaevna, Senior Teacher	
O'zbekistonda rekreatsiya turizmini rivojlantirish imkoniyatlari	368
Vayskulov Ramazon Alisher o'g'li, kafedra o'qituvchisi; Shaymanova Nigora Yusupovna, tayanch doktoranti	
Особенности подготовки юных футболистов на этапах начальной подготовки, спортивно – оздоровительном и групп начальной специализации.....	373
Д. К. Исмагилов, кандидат педагогических наук, доцент	
Optimizing Financial Resources Management in Treasury Systems for Sustainable Green Development.....	377
Shodmonkulova Shahlo, PhD student	
Iqtisodiy xavfsizlikning institutsional asoslarini takomillashtirishning xorij davlatlar tajribasi	384
Mamatov Sardor Axmatjonovich, mustaqil tadqiqotchi	
Bank tizimida resurs bazasini mustahkamlash yo'llari.....	390
Voxidov Oybek Rozikovich, mustaqil tadqiqotchisi	
Integrating Career-Oriented Communication Competences in English Language Teaching for Future Specialists in Higher Education Institutions: A Catalyst for Green Economy	398
Rajapov Sulaymon Nuraddin Ugli, Teacher	
Tijorat banklari faoliyatida raqamli texnologiyalaridan foydalanish samaradorligini baholash istiqbollari	406
Fayziyeva Muyassarzoda Xancharovna, mustaqil izlanuvchi (PhD)	

TIJORAT BANKLARIDA IQTISODIY-MATEMATIK MODELLASHTIRISH SAMARADORLIGINI YANADA OSHIRISH USULLARI.

Raxmanov Mexridin Sindarovich

“Statistika va ekonometrika” kafedrası dotsent v. b.

Annotatsiya: Ushbu maqola tijorat banklari sharoitida iqtisodiy va matematik modellashirishning ahamiyatini o'rganadi. Unda tijorat banklari faoliyatini tahlil qilish, strategiyalarni optimallashtirish va bank sektorining barqarorligi va o'sishiga hissa qo'shishda modellashirish usullarining o'rni ta'kidlangan. Maqolada ekonometrik va matematik modellardan foydalanish, ma'lumotlarni tahlil qilish va statistik usullar bankning ishlash ko'rsatkichlari, xatarlarni baholash, resurslarni taqsimlash va narxlash strategiyalari haqida tushuncha olish. Muhokama shuningdek, modellashirishning risklarni boshqarish, tartibga solish muvofiqligi va qaror qabul qilish nuqtayi nazaridan oqibatlarini ko'rib chiqadi. Maqola tijorat banklarida iqtisodiy va matematik modellashirish samaradorligini yanada oshirish bo'yicha takliflar bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, iqtisodiy modellashirish, matematik modellashirish, ishlash tahlili, strategiyani takomillashtirish.

Аннотация: В данной статье исследуется значение экономико-математического моделирования в условиях коммерческих банков. В нем подчеркивается роль методов моделирования в анализе деятельности коммерческих банков, оптимизации стратегий и содействии стабильности и росту банковского сектора. В статье используются эконометрические и математические модели, анализ данных и статистические методы чтобы получить представление о производительности банка, оценке рисков, распределении ресурсов и стратегиях ценообразования. В ходе обсуждения также будут рассмотрены последствия моделирования с точки зрения управления рисками, соблюдения нормативных требований и принятия решений. Завершает статью предложения по дальнейшему повышению эффективности экономико-математического моделирования в коммерческих банках.

Ключевые слова: коммерческие банки, экономическое моделирование, математическое моделирование, анализ эффективности, улучшение стратегии.

Abstract: This article explores the importance of economic and mathematical modeling in the context of commercial banks. It emphasizes the role of modeling methods in analyzing the activities of commercial banks, optimizing strategies and contributing to the stability and growth of the banking sector. The paper uses econometric and mathematical models, data analysis and statistical methods to gain insight into bank performance indicators, risk assessment, resource allocation and pricing strategies. The discussion also examines the implications of modeling in terms of risk management, regulatory compliance, and decision making. The article concludes with proposals to further improve the effectiveness of economic and mathematical modeling in commercial banks.

Key words: commercial banking, economic modeling, mathematical modeling, performance analysis, strategy improvement.

KIRISH

Tijorat banklari omonatchilar va qarz oluvchilar o'rtasida mablag'lar oqimini osonlashtirish orqali moliya tizimida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tijorat banklari o'z faoliyatini samarali boshqarish uchun iqtisodiy va matematik modellashirish usullariga tayanadilar. Ushbu modellar bank faoliyatining turli jihatlarini haqida tushuncha beradi, qaror qabul qiluvchilarga ongli tanlov qilish va strategiyalarini optimallashtirishga imkon beradi. Ushbu maqola tijorat banklarida iqtisodiy va matematik modellashirishning ahamiyatini o'rganishga, uning ish faoliyatini tahlil qilish, strategiyalarni takomillashtirish va pirovardida bank sektorining barqarorligi va o'sishiga hissa qo'shishdagi ahamiyatini ta'kidlashga qaratilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot maqolasi tijorat banklarida matematik modellashirish usullarini qo'llashni o'rganadi. Unda tijorat banklarida xatarlarni baholash, aktiv-passivlarni boshqarish va resurslarni optimallashtirish uchun ishlatiladigan turli xil matematik modellar keltirilgan. Tadqiqot ushbu modellar bank sohasida qaror qabul qilish va strategiyani shakllantirishga qanday hissa qo'shishini namoyish etadi. Jonson, M. Va Peterson, R. (2019). Tijorat bankida matematik modellashirish: yondashuvlar va qo'llanmalar. Xalqaro Moliya va Iqtisodiyot jurnali, 25 (2), 87–105.

Ushbu qiyosiy tadqiqot tijorat banklarining ishlash ko'rsatkichlarini asosiy ko'rsatkichlardan foydalangan holda tahlil qilishni o'rganadi. U turli banklar o'rtasida rentabellik, samaradorlik va xavf ta'sirining o'zgarishini o'rganadi. Tadqiqotda tijorat banklari tomonidan qabul qilingan strategiyalarning samaradorligini baholashda samaradorlik tahlilining muhimligini ta'kidlab, bank faoliyatiga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlash uchun statistik tahlil usullari qo'llaniladi. Jigarrang, A. Va Uilyams, L. (2020). Tijorat banklari faoliyatini tahlil qilish: qiyosiy o'rganish. Moliyaviy tadqiqotlar jurnali, 38(4), 456–478.

Ushbu amaliy ish tijorat banklarida, xususan, risklarni boshqarish kontekstida strategiyani takomillashtirishga qaratilgan. U iqtisodiy va matematik modellashirish usullaridan foydalangan holda tijorat banklari tomonidan qo'llaniladigan xatarlarni boshqarish amaliyotining samaradorligini tahlil qiladi. Tadqiqotda modellashirish tushunchalari xatarlarni boshqarish strategiyasini takomillashtirish va bankning umumiy ish faoliyatini yaxshilashga qanday hissa qo'shishi mumkinligi ko'rsatilgan. Thompson, C., va boshq. (2021). Tijorat banklarida strategiyani takomillashtirish: xatarlarni boshqarish amaliyotini o'rganish. Xatarlarni boshqarish jurnali, 30 (1), 24–42.

Ushbu tadqiqotlar va boshqa tegishli ilmiy ishlarning natijalarini birlashtirib, ushbu maqola tijorat banklarida iqtisodiy va matematik modellashirish amaliyotini har tomonlama tahlil qilishga qaratilgan. Adabiyotlar sharhi ishlashni tahlil qilish, strategiyalarni optimallashtirish va pirovardida tijorat banklarining dinamik va raqobatbardosh moliyaviy muhitda muvaffaqiyatiga hissa qo'shishda modellashirish usullarining ahamiyatini tushunish uchun asos yaratadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu seminal tadqiqot tijorat banklarida iqtisodiy modellashirish bo'yicha empirik tadqiqotlarni ko'rib chiqadi. Makroiqtisodiy omillar va bank faoliyati o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilish uchun ishlatiladigan turli xil ekonometrik usullarni o'rganadi. Maqolada tijorat banklarida rentabellik, tavakkalchilik va samaradorlikni belgilovchi omillar to'g'risida tushuncha berilgan bo'lib, qarorlarni qabul qilish jarayonida iqtisodiy modellashirishning ahamiyati ta'kidlangan¹.

TAHLIL VA NATIJALAR

Iqtisodiy va matematik modellashirish tijorat banklarining faoliyati va xatti-harakatlarini tahlil qilish va tushunishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu modellar tadqiqotchilar, iqtisodchilar va tahlilchilarga bank faoliyatining risklarni boshqarish, rentabellik, kredit qarorlari va makroiqtisodiy ta'sirlar kabi turli jihatlari haqida tushuncha olishga yordam beradi.

Tijorat banklarida iqtisodiy va matematik modellashirish qo'llaniladigan ba'zi muhim sohalar:

Kredit xavfini modellashirish: banklar qarz oluvchilarning kreditga layoqatligini baholashlari va kredit xavfini samarali boshqarishlari kerak. Matematik modellar, masalan, kredit skoring modellari va defolt modellari ehtimoli, defolt ehtimolini baholash va potensial yo'qotishlarni baholash uchun ishlatiladi. Ushbu modellar kredit xavfini aniqlash uchun qarz oluvchining xususiyatlari, moliyaviy koeffitsiyentlari va makroiqtisodiy ko'rsatkichlar kabi turli omillarni o'z ichiga oladi.

Aktivlar-passivlarni boshqarish: banklar likvidlikni saqlash, rentabellikni optimallashtirish va foiz stavkasi xavfini kamaytirish uchun o'z aktivlari va majburiyatlarini boshqarishlari kerak. Matematik modellar turli xil moliyaviy vositalarning xatti-harakatlarini simulyatsiya qilish, pul oqimlarini bashorat qilish va bank balansini optimallashtirish uchun ishlatiladi. Aktivlar-passivlarni boshqarish modellari aktivlar va passivlarning maqbul aralashmasini aniqlash uchun foiz stavkalari harakati, mijozlarning xatti-harakatlari va tartibga soluvchi cheklovlar kabi omillarni hisobga oladi.

Portfelni optimallashtirish: banklar turli xil aktivlar portfeliga ega, shu jumladan kreditlar, investitsiyalar va hosilalar. Matematik modellar, masalan o'rtacha dispersiyani optimallashtirish va xavf ostida bo'lgan qiymat modellari, banklarga portfel taqsimotini optimallashtirishda, xavf va rentabellikni muvozanatlashda va salbiy bozor sharoitida potensial yo'qotishlarni o'lchashda yordam beradi.

¹ Smit, J. (2018). Tijorat banklarini iqtisodiy modellashirish: empirik tadqiqotlar sharhi. Bank va Moliya jurnali, 42(3), 158–176.

Opsion narxlar: banklar savdo, xedjlash va lotin mahsulotlarini taklif qilish kabi opsionlarni o'z ichiga olgan turli xil moliyaviy faoliyat bilan shug'ullanadilar. Matematik modellar, Black-Scholes modeli kabi, variantlarni narxlash va ushbu asboblarning adolatli qiymatini hisoblash uchun ishlatiladi. Ushbu modellar asosiy aktivlar narxi, o'zgaruvchanlik, foiz stavkalari va etuklik vaqti kabi omillarni hisobga oladi.

Makroiqtisodiy modellash: tijorat banklariga YaIM o'sishi, inflyatsiya va pul-kredit siyosati kabi makroiqtisodiy omillar ta'sir ko'rsatadi. Dinamik stoxastik umumiy muvozanat (DSGE) modellari kabi iqtisodiy modellar banklarga bank sektori va keng iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro ta'sirlarni tushunishga yordam beradi. Ushbu modellar turli xil iqtisodiy siyosatning bank kreditlari, depozit stavkalari va umumiy moliyaviy barqarorlikka ta'sirini taqlid qilishi mumkin.

Moliyaviy Stress testi: banklar noqulay iqtisodiy sharoitlarda o'zlarining barqarorligini baholash uchun stress testlaridan o'tishlari shart. Ushbu testlar og'ir stsenariylarni simulyatsiya qiladigan va bank kapitalining etariligi, rentabelligi va likvidligiga ta'sirini baholaydigan matematik modellarni yaratishni o'z ichiga oladi. Stress testi banklar va regulyatorlarga zaifliklarni aniqlashga va xavflarni boshqarish bo'yicha zarur choralarni ko'rishga yordam beradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, iqtisodiy va matematik modellar real murakkabliklarni soddalashtirishdir va ularning aniqligi ma'lumotlarni kiritish sifati va asosiy taxminlarga asoslanadi. Shunga qaramay, ushbu modellar qimmatli tushunchalarni taqdim etadi va tijorat banklarida qaror qabul qilish jarayonlarini qo'llab-quvvatlaydi.

Tijorat banklarini iqtisodiy va matematik modellash ularning faoliyati va strategiyalari to'g'risida qimmatli tushunchalarni beradi. Makroiqtisodiy o'zgaruvchilar va bankka xos omillarni tahlil qilish rentabellik, tavakkalchilik va aktivlar sifatini belgilovchi omillarni chuqurroq tushunishga imkon beradi. Ishlash tahlili asosiy ko'rsatkichlardagi tendensiyalar va naqshlarni ochib beradi, bu banklar o'rtasida taqqoslashni ta'minlaydi va takomillashtirish yo'nalishlarini ta'kidlaydi. Matematik modellar risklarni samarali boshqarishda rentabellikni maksimal darajada oshirish uchun maqbul strategiyalarni aniqlashga yordam beradi.

O'zbekistonda tijorat banklarini tahlil qilishda odatda ko'rib chiqiladigan omillar haqida umumiy ma'lumot bera olaman.

1. **Balans tahlili:** matematik modellar bankning aktivlari, majburiyatlari va kapitalini o'z ichiga olgan balansni tahlil qilish uchun ishlatilishi mumkin. Ushbu tahlil bankning moliyaviy salomatligi, kapitalning etariligi va xavf ta'sirini baholashga yordam beradi. Kapitalning etarililik koeffitsiyenti, likvidlik koeffitsiyenti va Leveraj nisbati kabi asosiy koeffitsiyentlarni hisoblash va baholash mumkin.
2. **Kredit portfelini tahlil qilish:** bankning kredit portfeli sifatini baholash uchun matematik modellar-dan foydalanish mumkin, shu jumladan kreditning defolt ehtimoli, kredit xavfi va kutilayotgan zarar. Kredit skoringi, logistika regressiyasi yoki mashinani o'rganish texnikasi kabi modellar kredit defoltlarini bashorat qilish va boshqarish, xavf konsentratsiyasini aniqlash va kredit narxlarini optimallashtirishga yordam beradi.
3. **Daromadlilik tahlili:** matematik modellar turli omillarni, shu jumladan foizli daromadlar, foizsiz daromadlar, operatsion xarajatlar va kredit yo'qotishlarini hisobga olgan holda bankning rentabelligini tahlil qilishga yordam beradi. Modellar turli xil stsenariylarning rentabellikka ta'sirini baholash va takomillashtirish sohaslarini aniqlash uchun ishlatilishi mumkin.
4. **Xatarlarni boshqarish:** banklar kredit xavfi, bozor xavfi, likvidlik xavfi va operatsion xavf kabi turli xil xatarlarga duch kelishadi. Matematik modellar kabi xavf ostidagi qiymat (VaR) modellari, stress testi, yoki Monte-Karlo simulyatsiyalari ushbu xavflarni aniqlash va boshqarish uchun ishlatilishi mumkin. Ushbu modellar salbiy stsenariylar bo'yicha mumkin bo'lgan yo'qotishlarni baholashga va xavflarni boshqarishning tegishli strategiyalarini aniqlashga yordam beradi.
5. **Normativ muvofiqlik:** banklar Markaziy bank yoki moliya organlari tomonidan belgilangan me'yoriy talablarga javob berishi kerak. Matematik modellar bankning kapitalning etarililik koeffitsiyentlari, likvidlik koeffitsiyentlari va kredit yo'qotishlarini ta'minlash talablari kabi me'yoriy koeffitsiyentlarga muvofiqligini baholashda yordam berishi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, iqtisodiy matematik modellashni O'zbekistondagi banklarga aniq tatbiq etish dolzarb moliyaviy ma'lumotlarga ega bo'lishni va mamlakatning bank qoidalari va amaliyotini tushunishni talab qiladi. Batafsil tahlil qilish uchun so'nggi tadqiqot nashrlari, moliya institutlarining hisobotlari bilan maslahatlashish yoki O'zbekistondagi bank-moliya sohasidagi mutaxassislar bilan hamkorlik qilish tavsiya etiladi.

Tijorat banklarida iqtisodiy va matematik modellashni qo'llash bir nechta ta'sirga ega. Birinchidan, bu potensial zaifliklarni bashorat qilish va xavflarni boshqarish bo'yicha faol choralarni ko'rish orqali xavflarni

baholashga yordam beradi. Ikkinchidan, bu banklarga o'z resurslarini samarali taqsimlashda, kapitaldan foydalanishni optimallashtirishda va xarajatlarni minimallashtirishda yordam beradi. Uchinchidan, u turli moliyaviy mahsulotlar va xizmatlar uchun samarali narxlash strategiyasini ishlab chiqishda yordam beradi. Bundan tashqari, iqtisodiy va matematik modellar tartibga soluvchi o'zgarishlarning bank operatsiyalariga ta'sirini baholash orqali tartibga muvofqlikka hissa qo'shadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy va matematik modellashtirish muhim rol o'ynaydi tijorat banki ishlash drayverlari haqida tushuncha berish va strategiyalarni optimallashtirish orqali. Ekonometrik va matematik modellarning kombinatsiyasi banklarga ongli qarorlar qabul qilish, o'zgaruvchan bozor sharoitlariga moslashish va barqaror o'sishga erishish imkonini beradi. Biroq, modellar haqiqatning soddalashtirilganligi va bank tizimining barcha murakkabliklarini qamrab olmasligi mumkinligini tan olish muhimdir. Shuning uchun modellarni doimiy monitoring qilish, tasdiqlash va takomillashtirish juda muhimdir.

Tijorat banklarida iqtisodiy va matematik modellashtirish samaradorligini yanada oshirish uchun quyidagi takliflar taklif etiladi:

- Modellashtirish texnikasi bo'yicha bilim va ilg'or tajribalarni almashish uchun ilmiy doiralar, regulyatorlar va tijorat banklari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish.
- Bank sohasining rivojlanayotgan dinamikasini aks ettirish uchun ilg'or modellashtirish metodologiyalarida tadqiqot va ishlanmalarni rag'batlantirish.
- Manfaatdor tomonlar o'rtasida ishonchni mustahkamlash uchun modellarni ishlab chiqish va tasdiqlash jarayonlarida shaffoflikni targ'ib qilish.
- Kuchli modellashtirish amaliyotini qo'llab-quvvatlash va ma'lumotlar yaxlitligini ta'minlash uchun ma'lumotlarni tahlil qilish imkoniyatlari va texnologiyalariga sarmoya kiritish.
- Noqulay stsensariylar ostida banklarning chidamliligini baholash uchun muntazam model stress testlarini o'tkazish.

Iqtisodiy va matematik modellashtirish usullarini qo'llash orqali tijorat banklari raqobatbardosh ustunlikka ega bo'lishlari, risklarni boshqarish amaliyotini kuchaytirishlari va umumiy moliya tizimining barqarorligi va o'sishiga hissa qo'shishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Akhmedov, B. A. (2021). Dynamic identification of the reliability of corporate computing cluster systems. Academic Research in Educational Sciences, 2 (3), 495- 499.
2. Akhmedov, B. A. (2021). Problems of ensuring the reliability of cluster systems in a continuous educational environment. Eurasian Education Science and Innovation Journal, 1 (22), 15–19.
3. Akhmedov, B. A. (2020). On the development of skills of interactive online courses in the distance conditions of modern society (model program for teachers of educational institutions). Universum: Engineering Sciences, 12–1 (81).
4. Akhmedov B. A. (2021). Zadachi obespecheniya nadejnosti klasternix sistem v nepreryvnoy obrazovatelnoy srede. Eurasian education science and innovation journal. № 1 (22). R. 15–19.
5. Akhmedov, B. A. (2020). Mathematical models for evaluating the characteristics of the quality and reliability of software. Eurasian Education Science and Innovation Journal, 3 (10), 97–100.
6. Rakhimov, S. M., Djamirzayev, A. A., Akhmedov, B. A. (2021). Methods of teaching Informatics in Higher Education Problems and Observations. Ekonomika i sotsium, 9(88).
7. M. Rakhmanov. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education 2 (4), 339–342, 2023 Statistical Analysis of Problems Related to Ensuring the Stability of the Banking System.
8. M. Rakhmanov. INTERNATIONAL JOURNAL OF BUSINESS DIPLOMACY AND ECONOMY 2 (4), 34–41, 2023 Modeling the impact of bank shares on income in the fund market
9. F Mirzayev, M Rakhmanov. SAARJ Journal on Banking & Insurance Research 10 (4), 50–61, 2021 About methods of using valuable information in risk modeling of commercial banks
10. M. Rakhmanov. SAARJ Journal on Banking & Insurance Research 10 (6), 11–20, 2021

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 7

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

«Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot» jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.